

BÁCSKAI VERA

„KARRIER-MIGRÁNSOK”

A PESTI ÉS BUDAI KÉZMŰVESINASOK ÖSSZETÉTELE

A városok és különösképpen a nagyvárosok népességnövekedésüket köztudottan a nagyarányú bevándorlásnak köszönheték. Ez volt a forrása Budapest páratlanul gyors növekedésének már a XVIII. és XIX. században is, ennek ellenére a migráció alapos vizsgálatára mindmáig nem került sor. Ennek oka elsősorban a kedvezőtlen forrásadottságban keresendő: a város lakosságának kisebb-nagyobb részére kiterjedő összeírások csak ritkán tartalmaznak származáshelyre, eredetre vonatkozó adatokat. Ezek csak a születési, halálzási és házassági anyakönyvekből állapíthatók meg, az anyakönyvek feldolgozása azonban a populáció nagysága miatt még számítógép alkalmazásával is hatalmas munkát jelent, ráadásul nem választható szét a megtelepült és a városban csak ideiglenesen tartzkodók csoportja.

Az 1869. évi népszámlálás volt az első, amely átfogó képet adott a pesti lakosság származáshelyi összetételéről. Ekkor a pesti lakosságnak mindössze valamivel több mint egyharmada (37%) volt helyi születésű. A bevándoroltak 75%-a magyarországi, egynegyede külföldi eredetű volt, az utóbbiak többsége elsősorban Cseh-Morvaországból, illetve Alsó- és Felső Ausztriából érkezett. A magyarországi bevándorlók túlnyomó része a közvetlen környékről származott, a legnagyobb számban Pest megyéből jöttek — ezek adták a lakosság 11%-át —, kiemelkedő volt még Fejér megye csaknem 3%-os részesedése is.¹ Az ezt megelőző korszakra vonatkozóan csupán részleges, elsősorban a város módosabb és középrétegeire vonatkozó adatokkal rendelkezünk. A polgárjogot szerzett lakosok származáshelyi összetételéről sokoldalú statisztikai feldolgozás készült és két tanulmány is foglalkozik a házassulók összetételével az anyakönyvek alapján.² A pesti szü-

1 A lakosság több mint 1%-át adó megyék sorrendje ekkor a következő volt: Pest, Fejér, Nyitra, Komárom, Bács, Szepes, Veszprém, Hont, Heves és Tolna. *Vörös Károly*: Pest-Budától Budapestig 1849–1873. In: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Szerk.: Vörös Károly. Bp., 1978. (Budapest története IV.) 186. p.

2 *Illyefalvi Lajos*: Pesti polgárok 1687–1848. Budai polgárok 1687–1848. (Kézirat). — *Fallenbüchl Zoltán*: Pest város népességének származáshelyei a statisztika és kartográfia tükrében (1687–1770). In: Tanulmányok Budapest múltjából XV. Bp., 1963. 239–287. p. *Bácskai Vera*:

letésűek mind a polgárok, mind a lakosság szélesebb körét felölelő vőlegények körében kisebbségben voltak, arányuk a polgárok között a XVIII. század eleji egy-negyedről a XIX. század első felében egyharmadra emelkedett, míg a házasulók között — csekély ingadozással — mindvégig egyharmad körül maradt. Ellentétes tendencia figyelhető meg a magyarországi bevándoroltak számarányát illetően a két csoport között: a házasulók között ezek aránya megkétszereződött (az 1730-as években 19%, az 1820-as években 40%), míg a polgárok között — némi ingadozást leszámítva — stabilan egyharmad maradt. A külföldiek aránya mindkét csoportban csökkenő tendenciát mutat, a polgárok között arányuk mindvégig meghaladta a külföldi származású vőlegényekét. A különbség a két csoport eltérő foglalkozási, vagyoni és társadalmi összetételével magyarázható, és megerősíti azt a feltételezést, hogy a különböző társadalmi és foglalkozáscsoportok migrációs mintái eltérőek voltak. A két vizsgált csoport — mint említettük — elsősorban a város többé-kevésbé tartósan megtelepült vagyonos felső és középrétegeire terjedt ki, még ha a házasulók köre szélesebb és sokrétűbb is volt, mint a polgároké.

A városban tartósan vagy átmenetileg megtelepülő, nagyjából bérből élő szegényebb réteg, illetve a szakképzést itt megszerzők összetétele eddig nem keltett érdeklődést a szakmai körökben sem. Ezt a hiányt igyekeztünk egy egyetemi szeminárium keretében újfajta, e célból eddig fel nem használt források részleges feldolgozásával pótolni. A Pest városi Rókus kórház betegfelvételi könyveit Polyák Andrea dolgozta fel, tanulmányában a városban családalapításra, megbízható egzisztencia teremtésére nem képes, vagy éppen elszegényedett réteg kórházba került csoportjának összetételét elemezte.³ A második vizsgált forrás az 1848-ban készült óbudai cseléd- és legényösszeírás volt, ennek feldolgozásából azonban még nem született közlésre alkalmas tanulmány. A harmadik vizsgált csoport a várost szakképzés elnyerése céljából ideiglenesen felkereső, a külföldi szakirodalomban⁴ „karrier-migránsoknak” nevezett kézművesinasok csoportja volt, forrásként az inasszegődtetési könyvek szolgáltak. Bár ez utóbbi források feldolgozására a szemináriumi hallgatók egy része is vállalkozott, munkájuk csonkán maradt, ezért kiértékelésüket magam végeztem el.

Pest társadalomtörténetének vizsgálata a házasságkötések alapján (1735–1830). In: Tanulmányok Budapest múltjából XXI. Bp., 1979. 49–104. p.

3 L. Polyák Andrea cikkét (359–375. p.)

4 L. pl. Clark, Peter–Souden, David: Introduction. In: Migration and Society in Early Modern England. Ed.: Clark, Peter–Souden, David. London, 1987. 16. p.

A kézművesek összetételére vonatkozó korábbi kutatások elsősorban a többnyire polgárjoggal is rendelkező kézművesmesterekre összpontosultak, a legényekre vonatkozóan csak hézagos adatokkal rendelkezünk. A mesterek tartósan megtelepedett csoportot alkottak, a vándorló legények csak átmenetileg, többnyire rövid ideig tartózkodtak a városban, ők a városban munkaalkalmat kereső szakképzett bevándorlók csoportjához tartoztak. A szintén csak korlátozott ideig itt tartózkodó inasok összetétele a szakmai utánpótlás rekrutációjának földrajzi paramétereiről adnak felvilágosítást. A városba érkező tanulatlan munkaerő egy specifikus csoportjáról van szó, amely nem egyszerűen munkalehetőséget, hanem a szakma elsajátításával a társadalmi emelkedés előfeltételeit kívánta megszerezni. Kétségtelen, hogy az ország egyik legnagyobb kézművesipari központjában megszerzett szakmai ismeretek ehhez kedvező feltételeket biztosítottak. A városban eltöltött 3-5 év tanulói idő — szerencsés esetben megfejelve még néhány legényévvel is — a mesterség magasabb fokú tudását, az új technika iránti nagyobb fogékonyságot, az új divatáramlatok jobb ismeretét tette lehetővé, azaz az önállósulás kedvezőbb feltételeit biztosította. Ugyanakkor a nagyvárosi élet benyomásai a legfogékonyabb korban érték őket, és ez életformájukra, mentalitásukra akkor is hatással lehetett, amikor esetleg szülőhelyükre visszatértek vagy más, kisebb településeken önállósították magukat. Így a városi értékrend és mentalitás helyi ügynökeivé váltak.

A vizsgálandó szakmák körét elsősorban a forrásadottságok határozták meg. Az inaszegődtetési és felszabadítási könyvekbe ugyan az előírás szerint be kellett jegyezni — a keresztlevéll alapján — az inas nevét, születési helyét, korát és vallását, azonban a kevés fennmaradt inasnyilvántartás többségébe csak az inas és a szegődtető mester nevét írták be. Még a legpontosabban vezetett nyilvántartásokban is sokszor koronként hiányosak az adatok. A szegődtetés bejegyzésénél gyakran utalnak a keresztlevéll hiányára, a származáshelyet tehát gyakran csak bemonadás alapján jegyezték be. A származáshelyet rendszeresen megjelölő szegődtetési nyilvántartások közül két szakma: a német szabó és a lakatos céh nyilvántartásait választottuk ki,⁵ hogy két eltérő elterjedtségű, különböző presztízsű és jövedelmezőségű mesterség szakmai rekrutációját hasonlíthassuk össze.

A szabó mesterség köztudottan a legelterjedtebb szakmák közé tartozott: képviselői nemcsak a városokban és mezővárosokban, hanem szinte minden nagyobb népességű faluban is megtalálhatók voltak. A műhely létesítése nem igényelt jelentősebb tőkét, a szakmai ismeretek sok helyen elsajátíthatók voltak, a mesterség

5 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) IX. 10. Budai Németszabó Céh. Szegődtetési és felszabadulási könyv 1837–1875. és IX. 28. Pesti Németszabó Céh. Szegődtetési könyv 1825–1872., illetve IX. 27. Pesti Lakatos Céh. Szegődtetési könyv 1825–1872.

képviselői Pesten, de a legtöbb más városban is az alacsony adót fizetők csoportjába tartoztak. A szabóinasok nyilvántartásai Pesten és Budán is feldolgozásra alkalmasak voltak, így lehetőség nyílt a dinamikusabban fejlődő Pest és a nagyobb magyarországi városok átlagos növekedési mintáját és foglalkozási struktúráját inkább megtestesítő Buda összehasonlítására.

A lakatos mesterség sokkal inkább városhoz, még hozzá a nagyobb városokhoz kötődött, képviselői csak a XIX. század első felében kezdtek megjelenni a kisebb városokban és jelentősebb mezővárosokban is. A két szakma elterjedtségében mutatkozó különbséget jól érzékelteti, hogy míg a szabóknak több mint 200 céhe működött az országban, a lakatosoknak mindössze 47 ilyen szervezete létezett.⁶ A mesterség a jobban jövedelmezők közé tartozott, képviselői a legmagasabb vagy legalábbis a magas adóösszeget fizetők közé tartoztak, így a szakma presztízse is magas volt, ráadásul a XIX. században megjelenő új foglalkozásokat űzők — pl. a gépészek — többnyire közülük kerültek ki. A mesterek száma dinamikusan növekedett a vizsgált időszak alatt: 1828-ban 40 lakatos-, 8 puskaműves- és 4 sarkantyúsmestert, valamint 94 legényt írtak össze, a három szakmában foglalkoztatottak összlétszáma (inasok nélkül) 146. 1840-ben 68 mestert és 80 legényt tartottak nyilván, az összlétszám csaknem változatlan maradt. Az 1857. évi népszámlálás szerint a szakmákban működők összlétszáma 979-re, 1870-ben 2015-ra emelkedett.⁷ Mivel a budai lakatos céh szegődtetési könyvei nem maradtak fenn, a vizsgálat csak a pesti céhre terjedt ki.

A vizsgálat évkörét igyekeztünk másik két feldolgozandó forrás időpontjához igazítani. A kórházi betegfelvételi könyvek csak 1853-tól tartalmaztak a származáshelyen túl korra, vallásra, foglalkozásra vonatkozó adatokat, az óbudai legények, illetve cselédek összeírása 1848-ból maradt fenn. E két forrásban az összeírtak száma elég nagy volt ahhoz, hogy alapul szolgáljon a származáshelyi összetétel vizsgálatához. Mint látni fogjuk, az évi inasszegődtetések száma túlságosan kevés volt ilyen irányú vizsgálatához, ezért az 1830–1873 évkört jelöltük ki a vizsgálat időpontjául, részben azért, hogy e csoport összetételét a másik kettővel összehasonlíthassuk, részben annak megállapítására, hogy a gazdasági-társadalmi átmenet idején észlelhető-e változás a migrációs mintában.

6 A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere. (Szerk.: Éri István–Nagy Lajos–Nagybákay Péter) Bp., 1975. I. köt. 287., 290. p.

7 Magyar Országos Levéltár (= MOL), N 26 Regnicolaris Levéltár, Conscriptio regnicolaris art. VII. 1827 ordinata, 1828–1832. Pest sz. kir. város összeírása. — BFL IV. 1202. c. Pest város levéltára. Intimata a. n. 5259. — *Körösi József*: Pest városi statisztikai évkönyv. I. folyam. Pest, 1873. 319–346. p. (Magyar Statisztikai Közlemények 4.)

1. A pesti lakatosinasok összetétele

A lakatosok a sarkantyúkészítőkkel és puskaművesekkel közös céhet alkottak, később társultak hozzájuk a csigakészítők is. A mesterek és az inasok túlnyomó többsége a lakatosokból került ki. Az 1850-es évekig a céh a szegődtetéseket és felszabadításokat külön tartotta nyilván, ezt követően a szegődtetés adatai után vezették be a felszabadítás időpontját. 1850 és 1855 között mindkét könyvet párhuzamosan használták, így csak a nevek gondos azonosításával lehetett az átfedéseket kiszűrni. A szegődtetési könyvnek tartalmaznia kellett a szegődtető mester nevét és szakmáját, az inas nevét, születési helyét, korát és vallását, azonban a nyilván tartást vezetőik nem mindig tartották be ezeket az előírásokat. Nem számítva az olyan extrém eseteket, amikor az inasnak még a nevét sem tüntették fel, esetenként a születési helyet sem jegyezték be. Ezek azonban inkább kivételek voltak, ezzel szemben gyakran, sokszor több éven át hiányoznak a korra és vallásra, valamint a szakmára vonatkozó adatok is. Az 1830-as években a felszabadítást sem jegyezték be. Ennek következtében az egész korszakra vonatkozóan csupán a származáshelyi összetételt, illetve annak módosulását követhettük nyomon, a vallási és életkori összetételről főleg az 1850–1873 közötti korszakra vonhattunk le következtetéseket.

A céhszabályok kötelmeinek lazulására utal az a tény is, hogy igen gyakori volt az egyidejű szegődtetés és felszabadítás esete, nemcsak a mesterfiúknál, ahol ez szinte általános gyakorlat volt. A szegődtetést azonban más esetekben is csak ritkán jegyezték be a tanulói kezdetekor, általában fél évtől két évig terjedő idő után került erre sor, utalással a már letöltött tanulói időre.

1830 és 1871 között a céh összesen 1707 inast szegődtetett. Az inasszegődtetések száma — tíz éves bontásokban — a következőképpen alakult:⁸

Időszak	Inasszegődtetések száma
1830–1839	134
1840–1849	162
1850–1859	674
1860–1869	662
1870–1871	46
Ismeretlen ⁸	29

8 29 esetben csak a felszabadítás időpontját jegyezték be, amely 1852–1856 közé esett, az átlagos 3-4 év tanulói időt figyelembe véve a szegődtetésekre az 1850-es évek elején kerülhetett sor.

A szegődtetések megugrása a század közepén (az összes szegődtetések több mint háromnegyede az 1850–69-es két évtizedre esik) — még ha számolunk is a korábbi időszak alulregisztráltságával — kétségtelenül a szakma növekvő vonzását mutatja, és egyúttal cáfolja azt a közhelyszerű állítást, hogy a XIX. század gazdasági folyamatai (a gyáripar kialakulása, a külföldi iparcikkek versenye) a kézművesség hanyatlását idézték elő. A lakatos mesterség növekvő vonzása nyilván a kereslet növekedésével, részben a korszerű technikák alapjául szolgáló mesterségbeli tudás megszerzésével magyarázható, azaz az egyes szakmák szelektíven alkalmazkodtak az új körülményekhez.

72 esetben nem jegyezték be az inas születési helyét, 50 esetben (főleg a megye vagy ország megjelölése nélkül megadott gyakori helynevek, részben az írnok által rosszul értett és felismerhetetlenül torzított bejegyzések miatt) a származáshely nem volt lokalizálható.

Az ismert származáshelyű 1585 inas 46%-a pesti, 5%-a budai, 4,5%-a óbudai születésű volt, azaz a helyi születésűek aránya jócskán meghaladta részesedésüket az összlakosságban, a polgárságban, illetve a házasulók körében. További 13% a közvetlen környékről — Pest megyéből (10%) és Fejér megyéből (3%) származott, további 11% a Jász-Kun kerületben, illetve az 1. sz. táblázatban felsorolt hét megyében született. Az inasok 7,5%-a külföldi születésű volt, ezeknek több mint a fele cseh-morva vidékről, 29%-a Ausztriából származott. Hangsúlyozni kívánom, hogy a nem helyi származás nem jelentette feltétlenül azt, hogy az inas egyenesen szülőhelyéről jövet szegődött el, lehetett közöttük jócskán olyan is, aki családjával együtt ekkor már Pesten élt. Mivel az inasok átlagos kora a szegődtéskor 14 év körül mozgott, mindenképpen viszonylag frissen bevándorolt családokról van szó.

Összehasonlítva az inasok származáshelyi adatait az 1869. évi népszámlálás adataival, az alapvető azonosság mellett bizonyos sajátosságok is észlelhetők. A közvetlen környék, Pest és Fejér megye domináns súlya azonos, de a tíz legtöbb bevándorlót adó megye összetétele és főleg rangsora bizonyos eltéréseket mutat. (L. a 2. sz. táblázatot.) Míg a fővárosi összlakosság legnagyobb bevándorlási forrása 4 dunántúli, 3 Duna–Tisza közti és 2 nyugat-felvidéki megye volt, addig a legtöbb lakatosinas 4 nyugat-felvidéki, 3 dunántúli és 2 Duna–Tisza közti megyéből érkezett. Ha a korabeli statisztika által elfogadott regionális bontást alkalmazzuk, eltéréseket tapasztalunk mind az 1828–1830-as években házasságot kötött vőlegényekhez, mind az összlakossághoz képest. (L. a 3. sz. táblázatot.) A lakatosinasoknak mindkét másik csoporthoz képest jóval nagyobb része vándorolt be a Duna–Tisza közéről, a dunántúliak aránya mindkét csoportnál alacsonyabb volt, a Felvidék nyugati részéről érkezők aránya pedig elmaradt az összlakosságban való részesedéstől.

A vizsgált négy évtized alatt számottevően módosult az inasok származáshelyi összetétele: jelentős mértékben növekedett a Dunántúlról és csökkent a Duna–Tisza közéről bevándoroltak aránya. Valamelyest emelkedett a távolabbi ország-részekben születettek száma is. (L. a 4. sz. táblázatot.)

Az inasoknak valamivel több mint a fele városokban (18%) és jelentősebb mezővárosokban (35%) született, azaz több mint a fele városi-városias településekről származott. (A legnagyobb kibocsátó központokat l. az 5. sz. táblázatban.) Ez lehet a magyarázata annak, hogy a Felvidék nyugati részéről bevándoroltak aránya az enyhe növekedés ellenére is elmaradt az össznépszerűségben való részarányuktól. Köztudott, hogy a Felvidék alacsony eltartóképességű megyéiből sokan kerestek a fővárosban megélhetést, ezek nagy része azonban tanulatlan falusi lakos volt, aki napszámosként, alkalmi munkásként nyert alkalmazást, különösen nagy számban az építőiparban. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a felvidéki megyékből bevándoroltak sokkal nagyobb számban fordultak elő az 1853-ban kórházban ápolt szakképzetlen munkások között. A lakatosinasok több mint a fele városokból, bányavárosokból és mezővárosokból származott, migrációs motivációjuk eltérő volt. A dunántúliak alacsony aránya talán azzal magyarázható, hogy — az Alfölddel ellentétben — itt több olyan jelentős kézművesipari központ volt, ahol a mesterséget elsajátíthatták.⁹

A lakatosinasok vallását 1830 és 1839 között 3 eset kivételével pontosan bejegyezték, ezt követően 1857-ig csak szórványosan tették meg, majd 1857-től kezdődően újból rendszeresen feljegyezték a felekezeti hovatartozást, a 935 szegőd-tetett inas közül 836 személynél. Mint a 7. sz. táblázatból kitűnik, a katolikusok erős túlsúlyban voltak: számarányuk az inasok között meghaladta részesedésüket az egész népességben. Úgy tűnik, 1850 előtt a céh csak vonakodva nyitotta meg kapuit a más vallásúak, ekkor még csak néhány evangélikus és református fiú előtt. A század második felében megváltozott a helyzet: a protestánsok számarányukon felül reprezentáltak az inasok között, és meglepően nagy a zsidó vallású inasok aránya is, hiszen eddigi tudomásunk szerint e szakma nem tartozott az általuk preferált mesterségek közé. Számarányuk így is messze elmaradt a népességben való részesedésük mögött, nyilván azért, mert a zsidó családok inkább a kereskedelmi pályákat részesítették előnyben. A nem katolikus vallásúaknak, az evangélikusokat leszámítva, jóval nagyobb része volt bevándorló vagy bevándorló családok gyer-

9 Míg a Dunántúlon 12 lakatos céh működött, Pest megyében csak kettő, a Jász-Kun területben egy sem. L. a 6. sz. jegyzetet.

meke: míg a katolikus inasok 41%-a és az evangélikusok 45%-a volt pesti születésű, a zsidóknak csak egyharmada, a reformátusoknak pedig mindössze 19%-a.

Különbőség mutatkozik a helyiek és bevándoroltak, illetve a különböző vallású inasok korösszetételében is. Az inasok korát csupán az 1850-es évek közepétől tüntették fel több-kevesebb rendszerességgel, a korábbi évekből csak értékelésre alkalmatlan szórványadatokkal rendelkezünk. 1857 és 1871 között 762 esetben, azaz a szegődtetések 82%-ánál jelölték meg az inas korát. (L. a 8. sz. táblázatot.) Az inasok átlagos életkora a szegődtetéskor 15,5 év volt, a legnagyobb gyakoriság a 14 és 15 éves korosztálynál tapasztalható. A pesti születésűek átlagéletkora volt a legalacsonyabb: 15,1 év, a többi magyarországi születésűeké 15,5 a külföldről bevándoroltaké pedig 16 év. Azaz a helyiek valamivel korábban kezdték a szakma tanulását, mint a máshonnan érkezettek vagy frissen bevándorolt szülők gyermekei. A különböző felekezetekhez tartozó inasok életkorában szignifikáns különbség nem mutatkozott: a legfiatalabbak a református inasok voltak a szegődtetés idején (15,2 év), valamivel magasabb volt a katolikusok és zsidók életkora (15,5 év). Az evangélikus inasok 16. életévükhöz közelebb kezdték a tanulást (átlagkoruk 15,7 év volt). A görögkeletiek igen magas átlagos életkora (18,5 év) a felekezethez tartozók rendkívül alacsony száma miatt véletlenszerű is lehetett.

Érdekes lett volna megvizsgálni a helyiek és bevándorlók, illetve a különböző felekezetekhez tartozók esélyeit az önállósulásra a fővárosban. Sajnos a mesterkönyvek nem tartalmaztak származáshelyre vonatkozó adatokat, így csak a tanulói létöltő és felszabadított inasok megoszlásából vonhatók le bizonyos következtetések.

A fel nem szabadított inasok aránya elég magas volt, még akkor is, ha figyelmen kívül hagyjuk az 1840-es évek rendkívül hanyag és pontatlan regisztrációját. Az inasok több mint egyötödénél (22,6%) nincsen bejegyezve a felszabadulás ténye — ezek tehát vagy abbahagyták a tanulást, vagy másutt folytatták, talán más szakmát választottak, esetleg megbetegedtek vagy elhaláloztak. (Feltehetően e viszonylag nagy fluktuációval magyarázható, hogy a szegődtetésre általában rövidebb-hosszabb próbaidő után került sor.) A fel nem szabadítottak aránya az 1830-as években volt a legmagasabb: 27,6%, az 1850-es években arányuk 22,8, az 1860-as években 21,6%, tehát csökkenő tendencia észlelhető. A fel nem szabadítottak aránya a görögkeleti (16,7%) és a református vallásúaknál (17,7%) volt a legalacsonyabb, ezt követi a zsidók 20,3%-os aránya, míg a lemorzsolódottak a katolikusok 28, az evangélikusok 31,6%-át tették ki. A bevándoroltak között alacsonyabb volt a fel nem szabadítottak aránya, mint a helyi születésűeknél: az előbbieket 20%-a, a pestiek 25%-a nem tanulta ki mesterénél a szakmát. Ez talán azzal magyarázható, hogy a helyi születésűek mobilabbak, a pályaválasztásban — a kedvezőbb családi

háttér miatt — rugalmasabbak voltak. A bevándorlók között is markáns eltérések észlelhetők: általában a távolabbról jövők nagyobb része szerezte meg a segédlevelet, mint a közelebről bevándoroltak. A külföldieknek mindössze 19%-a, a magyarországi bevándoroltaknak 26%-a morzsolódott le, de az utóbbiak között is jelentős eltérések voltak. Míg a közeli Pest megyei születésűeknek 30%-a, a Fejér megyeiek 33%-a nem nyert segédlevelet, addig a Heves megyeieknek csak 18, a Pozsony megyeieknek 21%-a.

2. A pesti német szabó inasok származáshelyi összetétele

A német szabó céh inasszegődtetéseiről csak 1853-ig maradtak fenn adatok.¹⁰ A vizsgált időszakban — 1825 és 1853 között — a felszabadítás időpontját mindenkor a szegődtetés bejegyzése után vezették bc. Az inasok személyi adatait pontosabban vezették, mint a lakatos céhben. Az 1825 és 1853 között szegődtetett 1843 inas közül mindössze két esetben nem tüntették fel a születési helyet, 12 esetben a vallás, 18 esetben a kor megjelölése hiányzott. A külföldi vagy magyarországi származást minden esetben feltüntették, kevésbé rendszeresen jelölték meg a vármege nevé, ezért 57 gyakori vagy elírt származáshelyet nem lehetett lokalizálni. A mesterfiúkat e céhben is egyidejűleg szegődtették és szabadították fel, ez az egyidejűség másoknál csak ritkán fordult elő, viszont igen gyakori volt, hogy a szabadítás jóval az előírt és bejegyzett tanulói idő letelte előtt megtörtént, anélkül, hogy a szegődtetés előtti tanulói időre utaltak volna. Megfigyelhető, hogy az idősebb korú inasok számára egy évvel rövidebb tanulói időt írtak elő, mint a fiatalabbaknak.

1825 és 1853 között a céh összesen 1843 inast szegődtetett, többet, mint a lakatos céh 41 év alatt, igaz a német szabó mesterek száma is jóval nagyobb volt, mint a lakatosmestereké. Az 1840. évi adóbesorolás 280 német szabómestert és 380 legényt tartott nyilván, a mesterekre kivetett adó összege 475 forint volt, egy mesterre átlag 3 forint jutott, míg a lakatosok átlag 4 forint 25 krajcárt fizettek, azaz a szabó mesterség kevésbé jövedelmező szakma volt.¹¹

A szegődtetések időbeli megoszlása egyenletesebb volt, mint a lakatosoké, lassú, de egyenletes növekedést mutatott, igaz, éppen az átalakulás éveiről, az 1850–1873 közötti időszakra csak töredékes adatok maradtak fenn, de az kétségtelen, hogy az 1850-as évek elején itt is erős fellendülés mutatkozott.

10 A kötet végén található két-három 1872-ből származó bejegyzés azt sejteti, hogy a közbeeső időszak nyilvántartásai már korábban elpusztulhattak.

11 BFL IV. 1202. c. Pest város levéltára. Intimata a. n. 5259.

Az inasok száma 5 éves bontásban a következőképpen alakult:

Időszak	Inasok száma
1825–1829	261
1830–1834	254
1835–1839	311
1840–1844	381
1845–1849	294
1850–1853	342

Az inasok 45%-a helyi születésű volt (ez az arány nagyjából azonos volt a pesti születésű lakatosinasokéval), a budai származásúak 7,7%-os aránya valamelyest meghaladta, az Óbudáról származók 0,7%-os aránya viszont jóval alacsonyabb volt a másik szakmánál. A pestiek aránya az 1850-es években a korábbi 50%-ot megközelítő értékről 37%-ra csökkent, ami azt mutatja, hogy ezidőtájt egyre kevésbé vált vonzóvá a csekély jövedelmet biztosító szakma a helyi születésűek körében, és az utánpótlás mindinkább vidékről rekrutálódott.

A közvetlen környékről származók aránya jóval magasabb volt, mint a lakatosoknál. A Pest megyeiek aránya 16%-ot, a Fejér megyeieké 2%-ot tett ki. További 10% a 9. sz. táblázatban felsorolt nyolc megyéből, illetve a Jász-Kun kerületből származott. A legtöbb bevándorlót kibocsátó megyék összetétele nagyjából azonos volt a lakatosinasok kibocsátó központjaival, sorrendjük azonban valamelyest eltért, különösen a legtöbb bevándorlót adó tíz megye sorrendje. (Vö. a 2. és 9. sz. táblázatot.) A szabóinasok nagyobb része származott a szomszédos területekről, a távolabbi megyék — mint pl. Szepes, Pozsony és Komárom — jóval hátrébb kerültek a rangsorban. Kisebb volt a külföldi származásúak aránya is, nem egészen 5%, szemben a lakatosinasok 7,5%-os részesedésével. Mindez arra utal, hogy az egyszerűbb szakmai ismereteket követelő, kisebb jövedelmezőségű és a modernizációhoz kevésbé kötődő szabómesterség nagyobb mértékben rekrutálódott a közlelbi vidékről, elsősorban az Alföldről. (L. a 3. sz. táblázatot.) A vizsgált időszakban a Duna–Tisza közéről származók aránya 12%-ról 25%-ra emelkedett, míg a dunántúliaké 7,3%-ról 5,8-ra csökkent, azaz a trend ellentétes a lakatosinasok esetében tapasztalattal.

A pesti szabóinasok között jóval alacsonyabb volt a városokból és jelentősebb mezővárosokból származók aránya, mint a lakatos céhben. Mindössze 3,3%-uk született szabad királyi városokban és további 6,1% jelentősebb mezővárosokban,

míg a lakatosinasoknak több mint a fele származott városi vagy városias településekből. A falusi vagy kisebb mezővárosokból bevándorolt családok gyermekeit a hagyományosabb mesterségre tanították, stratégiájuk tehát eltért a városokból bevándorolt családokétól, és az is elképzelhető, hogy szülőhelyük iskolázási lehetőségei sem adtak kellő alapot a nagyobb technikai ismereteket követelő mesterségek — mint pl. a lakatosmesterség — sikeres elsajátításához. Eltérő volt az ötnél több bevándorlót kibocsátó városok és mezővárosok összetétele és sorrendje is. (L. az 5. sz. táblázatot.)

Mint a 6. számú táblázatból kitűnik, a szabócéhben a katolikusok túlsúlya hasonlóan erős volt, mint a lakatos céhben, bár az 1850 után fennmaradt töredékes adatanyag sejteti, hogy e korszakban e céhben is változás indult meg. Zsidó vallású inasokat viszonylag nagy számban csak 1850-ben szegődtek, főleg zsidó, de esetenként katolikus mesterek is. A protestáns vallásúak között ellentétes tendencia érvényesült, mint a lakatos inasoknál, az evangélikusok aránya az 1840-es évek csekély emelkedés után erősen csökkent, míg a reformátusoké a vizsgált időszakban egyenletesen emelkedett. A helyi születésűek között a katolikusok aránya 91%, a bevándoroltak között valamivel alacsonyabb, 84% volt. Az evangélikusoknak több mint kétharmada, a görögkeletiek és zsidók egyharmada volt pesti származású, míg a reformátusok túlnyomó többsége, 91%-a a bevándoroltak közül került ki.

Bár a szabóinasok közül néhányan fiatalabban — 10-11 éves korban — szegődtek, az inasok átlagos kora a szegődtetés idején 15 év volt, azaz alig maradt el a lakatosinasok 15,5 éves átlagától. A legnagyobb gyakoriság a 14 éves korosztálynál észlelhető (L. a 10. sz. táblázatot), a három évtized alatt e szakmában is valamelyest nőtt a szakma kezdési életkora, amely az 1820-as évek 14,9 év átlagáról az 1850-es években 15,5-re emelkedett.

A lakatosinasokhoz hasonlóan különbség mutatkozott a bevándoroltak, illetve helyi születésűek korösszetételében. Bár az utóbbiaknál a legnagyobb gyakoriság a 15 éves korcsoportnál figyelhető meg, a 13 és 14 éves korcsoportba tartozók száma alig marad el mögötte. Tehát, csakúgy mint a lakatosinasok esetében, a pesti születésűek átlagos életkora volt a legalacsonyabb, 14,7 év, szemben a magyarországi bevándorlók 15,3, a külföldiek 15,5 év átlagos életkorával. Az 1850-es években azonban e különbség kiegyenlítődni látszik.

A különböző felekezetekhez tartozó inasok átlagéletkorában szignifikáns különbség e szakmában sem mutatkozott, de a rangsor másképp alakult, mint a lakatos céhnél. A szegődtetéskor a legfiatalabbak a katolikus inasok voltak, átlagos életkoruk 14,87 év, a két protestáns felekezetbe tartozóké 15, a görögkeletieké 15,2 év volt. A zsidó inasok magas átlagéletkora (16,7 év) feltehetően azzal magyarázható, hogy a céhes időben a zsidó mestereknél eltöltött tanulóidőt nem regisztrálták, és

csak az 1850-es évektől tartották nyilván inaséveiket. Mivel igen gyakran a szegőd-tetéskor előírt tanulóidőnek csak töredékét töltötték ki, feltételezhető, hogy mes-terek a valós időt vették figyelembe, azaz tanulóidejüket a regisztrálnál fiatalabb korban kezdték.

A bevándoroltak és helyiek, illetve a különböző felekezetekhez tartozók önállósulási esélyeit a mesterfelvételi könyvek származáshelyi adatainak hiányában e szakmánál sem lehetett megállapítani, és itt is csak a felszabadított inasok megoszlásából vonhattunk le következtetéseket, amelyek a regisztrálás jóval nagyobb pontossága révén megalapozottabbak, mint a lakatosokra vonatkozó megállapításaink. A lemorzsolódás arányainak vizsgálatát azonban csak az 1850 előtt szegődtetett inasokra kellett korlátozni, mivel a nyilvántartás 1853-tól megszakadt, és így az ezt követő szabadulásokat már nem jegyezték be.

Bár a fel nem szabadult inasok aránya a szabó céhnél 19% volt, azaz valamivel alacsonyabb, mint a lakatosoknál, de itt is durván minden ötödik abbahagyta, és vagy másutt, vagy más szakmában folytatta tanulását. A lemorzsolódás a szabó céhnél is csökkenő tendenciát mutat: míg az 1820-as években az inasok negyede (a helyiek 29,5, a bevándorlók 21,5%-a) nem szabadult, ezek aránya az 1830-as években 21, az 1840-es években 15%-ra csökkent, és a helyieknél és bevándoroltaknál nagyjából egyformán alakult (21,4 és 21,1%, illetve 15 és 14,6%), bár a pestiek lemorzsolódása a továbbiakban is valamivel magasabb volt, mint a bevándoroltaké, a különbség azonban sokkal kisebb volt, mint a lakatosinások esetében.

Az inasok felekezeti összetételét tekintve a lemorzsolódás a legkisebb mértékű (bár a többi felekezet csökkenő arányával szemben jelentéktelen emelkedő tendenciájú) a reformátusoknál volt (12,5%). Viszonylag kis mértékű volt a görögkeleti vallásúak között is (17,4%). A legmagasabb arány a katolikusoknál mutatkozott (19,7%, amely azonban az 1820-as évek 26,5%-os arányához képest erősen csökkent), valamint az evangélikusnál, 19% (a 20-as évek 25%-os lemorzsolódásával szemben).

3. A budai szabóinasok összetétele

A budai német szabó inasok számukat és összetételüket tekintve erősen eltértek mindkét eddig vizsgált pesti céh inasaitól. A céh 1832 és 1871 között mindössze 411 inast szegődtetett, azaz évente mindössze 7-8 személyt, számuk a legnagyobb fellendülés idején, az 1850-es években is csak 13-14 között mozgott (l. a 12. sz. táblázatot), annak ellenére, hogy a mesterek száma jelentősen emelkedett. (1828-ban 94 német szabó és 17 magyar szabó mestert írtak össze, az 1840. évi adókönyv-

ben összesen 170 szabómestert tartottak nyilván.)¹² Az inasok csekély száma annál is meglepőbb, mert — legalábbis 1828-ban — a mesterck fele nem foglalkoztatott legényt. A rekrutáció tehát szűk körű volt, a mesterség már csak alacsony jövedelmezősége (1840-ben az átlagadó 2 Ft 30 kr volt) miatt sem gyakorolt nagy vonzerőt. A csekély számú szegődtetés ellenére a bejegyzések a budai céhnél is sokszor hiányosak voltak.

A budai szabóinasok jóval nagyobb hányada volt helyi születésű, mint a pesti inasoké. Kereken kétharmaduk született Budán, 4%-uk pesti, illetve óbudai születésű volt, 22%-uk Magyarországon egyéb településein, 4% külföldön született. (L. a 13. sz. táblázatot.) Ez az eloszlás némileg meglepő és eltér az európai városokban tapasztalt normáktól, miszerint a helyi születésűek előnyben részesítik a magas presztízsű új szakmákat, míg az alacsony jövedelmű mesterségek főleg a környék vidéki bevándorlóiból rekrutálódnak. Ez a minta csak 1850 után kezd érvényesülni Budán: az 1830-as években az inasok 88, az 1840-es években 72%-a volt budai születésű, arányuk az 1850-es években is még 54% volt, és csak az 1860-as évekre süllyedt 43%-ra. Ebben az évtizedben éri el a Pest megyei születésűek aránya a 10, a Fejér megyeieké pedig a 12%-ot. Mindkét megyéből főleg falusi származásúak érkeztek (Ercsiből egyenesen heten), a távolabb születettek közül több volt a városi vagy mezővárosi származású, együttesen a magyarországi származásúaknak mintegy egyharmada. A legtöbb bevándorlót kibocsátó 10 megye állománya és rangsora a pesti inasokétól eltérően alakult.

A budai származásúak erős dominanciájának ismeretében nem meglepő a katolikus vallásúak döntő többsége, hiszen e városban a katolikusok döntő fölénye a vizsgált időszakban nem csökkent. A 411 inas közül mindössze 9 evangélikus, 1 görög katolikus és 2 görögkeleti akadt.

Az inasok átlagos életkora a szegődtetéskor 14 év volt, a vizsgált időszak alatt itt is valamelyes emelkedés észlelhető: az 1830-as években 13,6, a 40-es években 13,7, az 50-es években 14,4, a 60-as években 14,1 év volt. A helyi születésűek kora (14 év) valamivel alacsonyabb volt, mint a magyarországi bevándorlóké (14,4 év), ez alól csak a pesti születésűek 13,4 éves életkora jelentett kivételt, de az átlagosnál alacsonyabb volt a külföldi születésűek életkora is (13,9 év). Tehát a budai szabóinasok mind származáshelyi, mind korösszetétel tekintetében különböztek pesti társaiktól.

12 MOL, N 26 Regnicolaris Levéltár, Conscriptio regnicolaris art. VII. 1827 ordinata, 1828-1832. Buda sz. kir. város összeírása. — BFL IV. 1005. c. Buda város levéltára. Adóösszeírások, 1840.

A szabóinasok közül csaknem minden ötödik (24%) nem szabadult, a pestiektől eltérően itt a helyiek mutatkoztak állhatatosabbaknak. A budai születésűeknél a segédlevelet nem szerzők aránya 17, a bevándoroltaknál 28% volt. A pesti inasoktól eltérően a tanulást abbahagyók aránya növekvő tendenciát mutat, a lemorzsolódás különösen az 1850-es évektől volt számottevő: az 50-es években arányuk 36, a 60-as években 39, a 70-es években 48%-ot tett ki. E jelenség okainak feltárása további vizsgálódást igényelne.

*

A mindössze két szakma inasaira kiterjedő vizsgálat természetesen nem ad és nem adhat teljes képet a karrier-migránsok, a fővárosba szakképzettség szerzése végett érkezők, illetve a frissen bevándoroltak gyermekeinek összetételéről, tanulási, felemelkedési stratégiájáról. Bizonyos következtetések, amelyek eléggé meggyeznek a külföldi vizsgálatok eredményeivel, levonhatók. Kétségtelen, hogy a szakmát tanulók származáshelyi összetétele eltért az egyéb bevándorló csoportok — a polgárok, a házasság révén megtelepülők, illetve a családalapításra nem képes szakképzetlen munkacrő — összetételétől. Különbségek mutatkoztak a jövedelmező, a tőkés viszonyok között is életképes, illetve a kevésbé jövedelmező, hagyományos szakmák rekrutációjában, eltérő tendenciák mutatkoztak a dinamikusan fejlődő Pest és a tradicionálisabb Buda mestereihez elszegődő inasok összetételében. Az eredmények általánosabb érvényét további szakmákra és városokra kiterjedő vizsgálatok fogják megerősíteni vagy módosítani.

1. táblázat. A lakatosinasok megoszlása születési hely szerint (fő)

Magyarországiak				Külföldiek	
Pest	728			Cseh-Morvaország	66
Buda	81			Osztrák tartományok	37
Óbuda	71			Szilézia	8
<i>Megyék</i>				Galícia	7
Pest	162	Torontál	5	Szerbia	5
Fejér	48	Turóc	5	Poroszország	3
Jász-kun kerület	33	Zemplén	5	Badeni hercegség	2
Heves	27	Bars	4	Bajorország	2
Szepes	26	Somogy	4	Trieszt	2
Hont	20	Vas	4	Német birodalom	1
Pozsony	19	Baranya	3	Hollandia	1
Komárom	18	Bihar	3	Moldva	1
Nógrád	17	Borsod	3	Szászország	1
Nyitra	16	Győr	3	Tüningia	1
Trencsén	15	Moson	3	Összesen	144
Tolna	14	Szabolcs	3		
Bács	10	Zala	3		
Abaúj	8	Erdély	3		
Arad	8	Bánát	2		
Veszprém	8	Bereg	2		
Árva	7	Gömör	2		
Esztergom	7	Sopron	2		
Sáros	7	Szatmár	2		
Temes	7	Zólyom	2		
Békés	6	Hajdú kerület	1		
Csongrád	6	Máramaros	1		
Liptó	6	Torna	1		
		Összesen	1441		

2. táblázat. A legtöbb bevándorlót adó tíz megye

Lakatosinasok	Szabóinasok	1869. évi népszámlálás
Pest	Pest	Pest
Fejér	Fejér	Fejér
Jász-Kun kerület	Heves	Nyitra
Szepes	Nógrád	Komárom
Hont	Nyitra	Bács
Pozsony	Jász-Kun kerület	Szepes
Komárom	Hont	Veszprém
Nógrád	Komárom	Hont
Nyitra	Szepes	Heves
Trencsén	Pozsony	Tolna

3. táblázat. A Magyarországról bevándorolt vőlegények, lakatosinasok és az összlakosság származáshelyi megoszlása tájegységenként (%)

Tájegység	Vőlegények 1828–1830	Szabóinasok 1825–1853	Lakatosinasok 1830–1871	Össznépesség 1869
Duna balpart	17,7	20,1	21,0	26,2
Duna jobbpart	31,1	14,5	19,6	23,4
Duna–Tisza köze	23,5	54,0	42,4	33,7
Tisza jobbpart	13,3	6,4	9,6	9,8
Tisza balpart	5,7	1,4	2,8	3,6
Tisza–Maros szöge	5,5	2,8	4,0	3,1
Erdély	3,1	0,7	0,2	0,2

4. táblázat. A Magyarországról bevándorolt lakatosinasok származáshelyi megoszlása tájegységenként 1830–1849 és 1850–1871 között (%)

Tájegység	1830–1849	1850–1871
Duna balpart	18,3	21,3
Duna jobbpart	13,3	20,3
Duna–Tisza köze	53,3	41,1
Tisza jobbpart	11,7	9,4
Tisza balpart	3,3	2,8
Tisza–Maros szöge	–	4,4
Erdély	–	0,6

5. táblázat. Az ötnél több bevándorlót kibocsátó városok és mezővárosok

Szabad királyi városok		Mezővárosok	
<i>Lakatosinasok</i>			
Székesfehérvár	19	Vác	22
Selmecbánya	12	Szolnok	12
Pozsony	11	Cegléd	11
Komárom	10	Kecskemét	7
Arad	6	Dunaföldvár	7
		Szentendre	6
		Aszód	5
		Nagykőrös	5
<i>Szabóinasok</i>			
Eger	10	Vác	22
Komárom	9	Szentendre	17
Székesfehérvár	8	Cegléd	14
Pozsony	7	Kecskemét	9
Selmecbánya	5		

6. táblázat. Az inasok felekezeti megoszlása (%)

	Lakatosok		Szabók	Összlakosság		
	1830–1839	1850–1871	1825–1853	1836	1857	1869
Katolikus	90,1	78,7	83,4	81,0	72,5	68,3
Evangélikus	4,6	7,4	5,8	2,7	6,0	5,9
Református	5,3	5,5	4,8	1,8	3,2	5,2
Görögkeleti	–	0,7	1,6	1,3	0,8	0,6
Izraelita	–	7,6	3,5	12,0	17,4	19,6

7. táblázat. A lakatosinasok kormegoszlása

Kor (év)	Pesti	Budai-óbudai	Egyéb magyarországi	Külföldi	Összesen
	születésük				
12	3	–	2	1	6
13	25	5	15	3	48
14	98	24	71	16	209
15	113	22	61	10	206
16	51	11	47	12	121
17	33	9	31	9	82
18	16	12	21	8	57
19	3	2	7	4	16
20	1	2	4	1	8
21	–	1	2	–	3
22	1	1	1	1	4
26	1	–	–	–	1
29	–	–	–	1	1
Összesen	345	89	262	66	762

8. táblázat. A lakatosinasok korösszetétele felekezeti bontásban

Kor (év)	Katolikus	Református	Evangélikus	Görögkeleti	Izraelita
12	4	1	–	–	1
13	39	4	3	–	2
14	165	13	13	2	16
15	162	9	19	1	15
16	94	9	10	–	8
17	62	3	6	–	11
18	43	5	4	1	4
19	8	1	4	–	3
20	8	–	–	–	–
21	2	–	–	1	–
22	4	–	–	–	–
26	–	–	1	–	–
29	–	–	–	1	–
Össze- sen	591	45	60	6	60

9. táblázat. A pesti szabóinasok megoszlása származási hely szerint (fő)

Magyarországiak				Külföldiek	
Pest	828			Cseh-Morvaország	33
Buda	143			Osztrák tartományok	29
Óbuda	16			Galícia	10
<i>Megyék</i>				Szlavónia	7
Pest	311	Veszprém	5	Egyéb	10
Fejér	42	Zala	5	Összesen	89
Heves	30	Zólyom	5		
Nógrád	29	Árva	4		
Nyitra	26	Gömör	4		
Jász-Kun kerület	26	Zemplén	4		
Hont	20	Bereg	3		
Komárom	20	Sáros	3		
Szepes	18	Sopron	3		
Pozsony	17	Vas	3		
Esztergom	16	Arad	2		
Bács	13	Csanád	2		
Borsod	12	Szabolcs	2		
Trencsén	12	Szolnok	2		
Liptó	9	Ung	2		
Temes	8	Krassó	1		
Tolna	8	Moson	1		
Bihar	7	Turóc	1		
Baranya	6	Szatmár	1		
Győr	6	Erdély	5		
Bars	5	Bánát	2		
Somogy	5	Nem azonosítható	57		
Torontál	5	Összesen	1754		

10. táblázat. A pesti szabóinasok kormegoszlása

Kor (év)	Pesti	Budai-óbudai	Egyéb magyarországi	Külföldi	Összesen
születésűek					
10	–	1	1	–	2
11	8	2	7	1	18
12	64	12	44	3	123
13	166	26	107	8	307
14	167	36	161	16	380
15	169	25	118	13	325
16	128	26	146	12	312
17	57	13	103	9	182
18	35	7	46	7	95
19	9	2	21	4	36
20	5	2	17	1	25
21	2	2	4	–	8
22	2	–	4	–	6
23	1	–	–	1	2
24	–	–	1	–	1
25	1	–	–	–	1
26	–	–	1	–	1
36	–	–	1	–	1
Összesen	814	154	782	75	1825

11. táblázat. A pesti szabóinasok korösszetétele felekezeti bontásban

Kor (év)	Katolikus	Református	Evangélikus	Görögkeleti	Izraelita
10	2	–	–	–	–
11	15	2	1	–	–
12	112	4	4	3	–
13	271	13	16	1	4
14	324	17	22	9	7
15	267	22	19	9	6
16	255	13	30	1	13
17	143	7	8	3	17
18	75	5	6	–	9
19	27	4	1	–	1
20	19	1	–	2	3
21	4	–	–	1	3
22	5	–	–	–	1
23	1	–	–	–	–
24	–	–	–	–	1
25	1	–	–	–	–
26	1	–	–	–	–
36	1	–	–	–	–
Össze- sen	1523	88	107	30	65

12. táblázat. A budai szabóinasok száma 1831–1875

1832–1839	84
1840–1849	80
1850–1859	132
1860–1869	67
1870–1875	11
Ismeretlen*	37

*Csak a felszabadítás időpontját, vagy a tanulói idő hosszát adták meg, ebből 22 esetben kikövetkeztethető volt, hogy a szegődtetés az 1850-es években történhetett.

13. táblázat. A budai szabóinasok megoszlása származási hely szerint (fő)

Magyarországiak				Külföldiek	
Buda	274			Cseh-Morvaország	8
Pest	15			Galícia	4
Óbuda	4			Ausztria	2
<i>Megyék</i>				Szilézia	2
Pest	28	Moson	2	Nassau hercegség	1
Fejér	10	Vas	2	Összesen	17
Nyitra	7	Zólyom	2		
Hont	7	Bereg	1		
Pozsony	6	Gömör	1		
Árva	4	Jász-kun terület	1		
Komárom	4	Somogy	1		
Nógrád	4	Sopron	1		
Esztergom	3	Zala	1		
Bács	2	Erdély	1		
Baranya	2	Ismeretlen	11		
		Összesen	394		

A FONS ALAPÍTVÁNY

A napról-napra nehezedő kiadási feltételek (papír- és nyomdaköltség növekedése) és a fokozatosan dráguló postai szolgáltatások arra ösztönözték a *Fons* köré csoportosuló egyetemistákat és friss diplomás történészeket, hogy anyagi lehetőségeikhez mérten támogassák a folyóiratot. Létrehozták a FONS Alapítványt, melynek célja a *Fons* kiadási költségeinek biztos alapokra helyezése, hosszú távon pedig a lappal azonos célokat valló *Fons Könyvek* megjelenítéséhez szükséges pénzüsszeg biztosítása. Az Alapítvány 90 000 forint kezdőtőkével jött létre, az ügyeket intéző Kuratórium elnökévé Pálffy Gézát, titkárává Petrik Ivánt választották az alapítók. Az Alapítvány nyitott, azt minden természetes és jogi személy támogathatja.

A *Fons* eddig megjelent füzeteit több alapítvány és egyesület (különösen a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkolégiuma, illetve a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának Közművelődési Kuratóriuma és a Magyar Levéltáros Egyesület) nagylelkű támogatásának köszönhetően ingyenesen juttattuk el a címzettekhez. Az Alapítványnak és a Szerkesztőségnek továbbra is célja, hogy amíg lehetőség van rá, ezt a gyakorlatot fenntartsa.

Ahhoz azonban, hogy a *Fons* hosszú távon meggyökerezhessen a történettudományi szakfolyóiratok sorában, és hogy ne a pénzforrások hiánya vezessen esetleges szüneteltetéséhez vagy megszűnéséhez, az eddigi — sokszor bizonytalan esélyű — pályázati támogatás-igénylések mellett szívesen veszünk mindenfajta más segítséget.

A Fons Alapítvány (számlaszám: 11705008–20440776) és azon belül a Fons Szerkesztőség (számlaszám: 11705008–20440800) várja mindazon intézmények és magánszemélyek anyagi támogatását, akik a kiadványt megismerve célkitűzéseit hasznosnak, tartalmát színvonalasnak tartják, és a folyóirat további megjelenését hozzájárulásukkal segíteni tudják.